

EVALUACIJA MODELA PET VELIKIH U NAŠOJ KULTURI PRIMENOM UPITNIKA FIBI

*Petar Čolović, Dušanka Mitrović i Snežana Smederevac*¹

Odsek za Psihologiju, Novi Sad

Osnovni cilj ovog istraživanja usmeren je na evaluaciju dimenzija ličnosti prema modelu »Pet velikih« u našoj kulturi putem upitnika FIBI, nastalog u okviru psiholeksičke studije opisa ličnosti u srpskom jeziku (Smederevac, 2000). 627 ispitanika (407 ženskog i 220 muškog pola), starosti od 17 do 77 godina, učestvovalo je u istraživanju u kome su primenjeni Upitnik konstrukata ličnosti (UKL-7; Smederevac, 2000) i Big Five Inventory (BFI; John, Donahue, Kentle, 1991, prema John, Srivastava, 1999). Upitnik FIBI konstruisan je na osnovu upitnika UKL7, nakon isključenja indikatora evaluativnih dimenzija i faktora emocionalne kontrole koji se u analizi izdvojio verovatno kao artefakt, kao i stavki sa nezadovoljavajućim metrijskim karakteristikama. Konačna solucija sa 69 ajtema poseduje zadovoljavajuće metrijske karakteristike. Međutim, konstrukt validacija ukazuje na razlike u sadržaju dimenzija Konvencionalnost i Ekstraverzija u odnosu na odgovarajuće dimenzije ponikle iz engleskog govornog područja. Dimenzija Konvencionalnosti upitnika FIBI značajno korelira sa skalom Savesnosti iz upitnika BFI, dok sa dimenzijom Otvorenosti prema iskustvu ne ostvaruje značajnu korelaciju. U skali Ekstraverzije upitnika FIBI dominantan sadržaj je pozitivna samoevaluacija, asertivnost, aktivitet, dok su izostali markeri socijabilnosti, inače uobičajeni u skalama Ekstraverzije koja se ponekad identifikuje kao dominantno socijalno obeležje. Ove razlike ukazuju na potrebu za negovanjem emic pristupa u psihologiji ličnosti. Upitnik FIBI predstavlja produkt kulturnog nasleđa ovog podneblja te se, uprkos dostupnosti drugih instrumenata koji reprezentuju petofaktorski model, dalji rad na njegovom unapređenju čini opravdanim i potrebnim.

Ključne reči: *leksička hipoteza, Pet velikih, Konvencionalnost, Ekstraverzija*

¹ Adresa autora: savina@NSpoint.net

UVOD

U kroskulturalnim istraživanjima ličnosti dominiraju dva pristupa – emic i etic. Prvi se odnosi na otkrivanje opisa ponašanja u određenoj kulturi, na osnovu termina karakterističnih za tu kulturu. Naziv emic preuzet je iz fonemske analize u lingvistici, koja je usmerena na proučavanje glasova u određenom jeziku. Drugi pristup zasniva se na pokušaju uopštavanja ponašanja nezavisno od kulture i najčešće ima za cilj stvaranje opšte teorije o ljudskom ponašanju. Termin etic preuzet je iz fonetske analize u lingvistici koja je usmerena na razvoj opštih sistema objašnjenja glasova u svim jezicima (Jahoda, 1980).

Naglašavanje potrebe za razlikovanjem emic i etic pristupa može imati svoje dobre i loše posledice. Najvažnija loša implikacija je konfuzija koja se javlja upotrebom ovih termina, na prvom mestu zato što psiholozi, za razliku od antropologa, koji su ove koncepte razvili u najvećoj meri, nemaju opštu koherentnu koncepciju kulture, relevantnu za specifične ciljeve određene teorije (Jahoda, 1980). Najčešće se u teorijama ličnosti ne može tačno utvrditi koji aspekti kulture su emic, a koji etic.

Međutim, u kontekstu leksičkih istraživanja ličnosti ova distinkcija čini se važnom i neophodnom. Naime, prevod i primena instrumenata za procenu ličnosti koji su razvijeni u nekoj drugoj kulturi povlači za sobom niz problema (Cheung and Cheung, 2003). Prvi se odnosi na prikladnost prevoda pojedinih stavki upitnika i njegovu adaptaciju u različitoj kulturi. Naime, nije uvek moguće obezbediti identično značenje određenih izraza prilikom prevoda. Nameće se i problem standardizacije primenjenih instrumenata, koji otvaraju pitanje primene originalnih ili »lokalnih« normi. Konstrukti u oblasti psihologije ličnosti najčešće se razvijaju u okviru etic pristupa – u pitanju su konstrukti koji se prevedeni primenjuju u drugim zemljama, uz pretpostavku o kroskulturalnoj podudarnosti. Međutim, primenljivost etic koncepata je empirijsko pitanje, koje je neophodno ispitivati, a ne podrazumevati. U zemljama kao što je naša, odnosno, zemljama koje nisu jezički i folklorno podudarne zapadnoj kulturi, iz koje obično potiču relevantne teorije ličnosti, neophodno je veliku pažnju posvetiti i etic, ali i emic istraživanjima.

Distinkcija između ova dva pristupa dolazi poslednjih godina sve više do izražaja usled popularnosti modela ličnosti baziranih na leksičkoj hipotezi (McCrae & Costa, 1990). Leksička hipoteza pretpostavlja da će svi socijalno relevantni termini i termini važni za opis ličnosti biti kodirani u govornom jeziku. U pitanju su reči koje ljudi koriste u svakodnevnoj komunikaciji i čija je uloga označavanje individualnih razlika. Razlike su važnije od sličnosti, jer bivaju kodirane kao jedna reč. Prvu psiholeksičku studiju u engleskom jeziku sproveli su Olport i Odbert 1936. godine, po uzoru na studiju koju je u nemačkom jeziku uradio Baumgarten (John and Srivastava, 1999). Od oko 18 000 opisa ličnosti, koliko su izdvojili iz Websterovog internacionalnog rečnika, samo 25% je svrstano u grupu prirodnih opisa ličnosti. Posao oko sažimanja ove velike liste predstavljao je ozbiljan problem, a to pokazuje i činjenica da se istraživači tim poslom bave više od sedamdeset

godina. Olport i Odbert su odlučili da termine svrstaju u četiri kategorije – lični opisi, prolazna stanja i raspoloženja, socijalno vrednovanje i metaforički, dvosmisleni termini.

Njihovu listu je prvi preuzeo Katel (Cattell, 1966) i počeo da je koristi u svojim istraživanjima. Katel je pošao od pretpostavke da ni jedna lista opisa ličnosti ne bi trebalo da bude ograničena po svom obimu ili sadržaju, ali se suočio sa problemom redukcije tako velikog broja potencijalnih manifestnih varijabli. Stoga je preuzeo opise iz prve kategorije Olporta i Odberta, dodavši im nekoliko stotina kliničkih termina i termina koji se odnose na prolazna stanja i raspoloženja. Na osnovu te liste Katel je razvio dobro poznati model ličnosti.

Međutim, ponovljena istraživanja, pa čak i na Katelovoj originalnoj matrici podataka, često nisu reprodukovala njegove rezultate. Fiske (Fiske, 1949, prema Waller, 1999) je prvi sugerisao da 5, a ne 16 faktora najbolje definiše prostor ličnosti, ali nije pravio veliku »gužvu« u vezi sa svojim rezultatom. Tjups i Kristal (Tupes and Christal, 1961, prema John & Srivastava, 1999) su ponovili Katelov rad i takođe potvrdili egzistenciju pet velikih dimenzija ličnosti, koje su nazvali Ekstraverzija, Prijatnost, Savesnost, Emocionalna stabilnost i Kultura.

Drugu veliku psiholeksičku studiju u engleskom jeziku sproveo je Norman 1963. godine (Norman, 1963, prema Waller, 1999), na novijem izdanju Vebsterovog rečnika iz 1961. godine. Krajnji rezultat njegove studije bio je proširivanje Olportove i Odbertove liste svrstavanjem opisa u sedam kategorija: stabilne »biofizičke« osobine, prolazna stanja, aktivnosti, socijalne uloge, evaluativni termini, anatomski i fizički atributi i dvosmisleni, mračni termini (Norman, 1967, prema John and Srivastava, 1999). I Olport i Odbert i Norman (Allport and Odbert, 1936; Norman, 1967, prema John and Srivastava, 1999) klasifikovali su termine preuzete iz rečnika u međusobno isključive kategorije. Pregledom njihovog sadržaja može se uočiti preklapanje i nejasne granice, koji mogu dovesti do zaključka da su razlike između kategorija opisa ličnosti arbitrarne. Nasuprot tome, nastavljači Normanovo rada (Chaplin, John i Goldberg, 1988, prema John and Srivastava, 1999) smatraju da je najprikladnije uvesti prototipe kategorija, koji bi predstavljali jasne primere određene kategorije, čije članstvo ne mora biti definisano kao diskretno, nego kao kontinuirano. Na taj način je konstruisan i kratak upitnik za procenu osobina ličnosti modela Pet velikih, koji je nazvan Big Five Inventory (BFI; John, 1991, prema John and Srivastava, 1999). U ovom instrumentu korišćene su kratke fraze koje se odnose na opise crta ličnosti koji predstavljaju markere prototipa Big Five dimenzija.

Za razliku od Goldberga (Goldberg, 1990), koji nije imao nameru da razvija posebnu teoriju ličnosti i koji osobine ličnosti posmatra na isključivo fenotipskom nivou, MekKre i Kosta (McCrae and Costa, 1999) razvijaju model ličnosti posmatrajući pet velikih dimenzija kao deo univerzalne ljudske prirode. Njihov model postaje jedan od vodećih u psihologiji ličnosti s kraja dvadesetog veka, delimično i zbog velikog broja kroskulturalnih istraživanja (McCrae et al., 1999), koja su uglavnom potvrđivala egzistenciju pet velikih dimenzija ličnosti, kako u okviru etic, tako i u okviru emic pristupa. Podudarnost ovih dimenzija ipak je veća u

okviru zapadne kulture, dok je u nešto manjoj meri potvrđuju rezultati istraživanja u zemljama koje imaju drugačije kulturno, istorijsko i jezičko nasleđe, kao što su filipinska ili kineska (McCrae et al. 1999).

Popularnost petofaktorskog modela ličnosti doprinela je pojavi sve većeg broja njegovih kritičara. Sedmofaktorski model ili »Big Seven« (Waller, 1999) razvijen je u cilju ukazivanja na postojanje pogrešnih premisa u pristupu osobinama ličnosti od samog početka, odnosno, od Olportovog i Odbertovog rada, koji su kasniji naučnici, zajedno sa predstavnicima petofaktorskog modela, jednostavno prihvatili. Kritike koje autori sedmofaktorskog modela upućuju teorijama baziranim na leksičkom pristupu su isključivo metodološke prirode. Naime, Telegen i Voler (Waller, 1999) smatraju da odabir opisa ličnosti do sada nije bio empirijski zasnovan i da je bio opterećen nizom subjektivnih odluka, što je doprinelo iskrivljenom pogledu na broj i strukturu dimenzija koje u ovim modelima opisuju ličnost. Odluka da se samo stabilne i trajne osobine smatraju relevantnim za istraživanja ličnosti pratila je ova istraživanja od Olportove i Odbertove prve grupe termina, preko Katelovog preuzimanja tih termina i subjektivnog kriterijuma prilikom dodavanja novih termina, sve do savremenih leskičkih istraživanja. Telegen i Voler su smatrali da se odabirom manje grupe reprezentativnih opisa može adekvatnije sagledati prostor ličnosti. Na taj način su razvili sedmofaktorski model koji, pored pet poznatih dimenzija ličnosti, uključuje dve nove dimenzije, nazvane Pozitivna i Negativna valenca. Takođe, dimenzija Otvorenost ka iskustvu zamenjena je dimenzijom Konvencionalnost.

Do sada je u našoj zemlji sprovedena jedna psiholeksička studija (Smederevac, 2000), u kojoj je primenjena metodologija Telegena i Volera (Waller, 1999). U studiji je korišćen Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, a opisi ličnosti birani su na neselektivni način, koji zadovoljava kriterijum reprezentativnosti, ali ne i sveobuhvatnosti. Dakle, izabran je svaki termin iz rečnika koji se odnosi na ličnost – imenice, pridevi i glagoli, termini su birani sa svake desete strane, a iz konačne liste termina isključeni su samo sinonimi.

Istraživanje u kom je primenjen konstruisani upitnik na uzorku od 500 ispitanika potvrdilo je primenljivost sedmofaktorskog modela u srpskom jeziku, ali je emic pristup bio praćen i određenim razlikama u odnosu na originalni model. Naime, dimenzija Pozitivna emocionalnost nije ekstrahovana, a njeni uobičajeni markeri uočeni su u okviru dimenzije Pozitivna valenca i na negativnom polu Negativne emocionalnosti. Pojavio se i poseban faktor Emocionalna kontrola, čiji sadržaj je upućivao na sumnju da predstavlja pre artefakt usled velikog broja markera Negativne emocionalnosti, nego posebnu dimenziju ličnosti, karakterističnu za našu populaciju.

U daljim istraživanjima sa istim instrumentom (Čolović, 2003; Čolović i Smederevac, 2004), ekstrahovan je faktor koji je nazvan Pozitivna emocionalnost, iako su se neki od autentičnih markera Ekstraverzije svrstali na dimenziju Pozitivna valenca, ali i na Savesnost i negativan pol Negativne emocionalnosti. Dimenzija Konvencionalnost nije ekstrahovana, što ukazuje na njenu značajnu kulturološku determinisanost. Naime, Otvorenost ka iskustvu i Konvencionalnost su dimenzije

koje su se u dosadašnjim istraživanjima petofaktorskog i sedmofaktorskog modela pokazale najproblematičnijim (Benet and Waller, 1995; McCrae et al., 1999). Umesto dimenzije Konvencionalnost ponovo se pojavio faktor Emocionalna kontrola.

Osnovni cilj ovog istraživanja usmeren je na evaluaciju dimenzija ličnosti prema modelu »Pet velikih« putem upitnika FIBI, nastalog u okviru psiholeksičke studije u srpskom jeziku. Drugi cilj je provera metrijskih karakteristika ovog instrumenta.

METOD

Uzorak

U istraživanju je učestvovalo 627 ispitanika, starosti od 17 do 77 godina (prosečna starost iznosila je 25,49 godina). Ispitanika ženskog pola bilo je 407 (65%), a muškog pola 220 (35%).

Instrumenti

U istraživanju su korišćena dva instrumenta.

Upitnik FIBI konstruisan je na osnovu upitnika UKL7 (Smederevac, 2000) koji se sastoji od 292 stavke, sa četvorostepenom Likertovom skalom. Stavke su konstruisane na osnovu jezičkih opisa ličnosti preuzetih iz Rečnika srpskohrvatskoga književnog jezika (1976)². Komponentnom analizom, uz Promax rotaciju, u prostoru merenja ovog upitnika definisano je sedam dimenzija: Negativna emocionalnost, Pozitivna valenca, Negativna valenca, Savesnost, Neprijatnost, Emocionalna kontrola i Konvencionalnost. Subskale formirane na osnovu Promax faktora imale su α koeficijente pouzdanosti čije su se vrednosti kretale od 0,67 za skalu Konvencionalnost do 0,94 za Negativnu emocionalnost (Smederevac, 2002).

Konstrukcija upitnika FIBI odvijala se na sledeći način:

1. Iz skupa stavki sadržanih u upitniku UKL-7 isključeni su indikatori evaluativnih dimenzija i Emocionalne kontrole. Na taj način, početni skup varijabli sveden je na 188 ajtema.

² U istraživanju S. Smederevac (Smederevac, 2000; Smederevac, 2002) upitnik UKL-7 je korišćen za ispitivanje samoprocene i procene drugih. Ovde su, kao relevantni za ovo istraživanje, navedeni samo podaci vezani za samoprocenu.

2. Na zadržanim stavkama sprovedena je analiza glavnih komponenti.

3. Iz analize su, nakon ekstrakcije komponenti značajnih po Gutman-Kajzerovom kriterijumu, eliminisane stavke sa komunalitetima nižim od 0,5.

4. Zadržane stavke su ponovo podvrgnute komponentnoj analizi sa pet zadatih glavnih komponenti koje su rotirane Promax postupkom. Isprobana su rešenja sa 60-85 stavki (u svakoj analizi Scree test je podržavao tezu o pet značajnih glavnih komponenti), a kriterijumi za isključenje bili su visina zasićenja i višestruka značajna zasićenja. Kao optimalna, zadržana je solucija sa 69 stavki.

5. Na osnovu matrice sklopa Promax faktora definisane su subskele upitnika FIBI i izračunate su njihove metrijske karakteristike.

Drugi instrument korišćen u ovom istraživanju je Big Five Inventory (BFI; John, Donahue, Kentle, 1991, prema John, Srivastava, 1999). Ova 44-ajtemska skala, nastala kao pokušaj operacionalizacije modela Pet velikih dimenzija ličnosti, u multimetodsko- multiosobinskim analizama pokazala se kao zadovoljavajuća mera dimenzija obuhvaćenih pomenutim modelom. U analizi rezultata korišćeni su faktorski skorovi na prvim glavnim komponentama svih pet dimenzija ličnosti.

REZULTATI

Faktorska analiza upitnika FIBI

Tabela 1. Faktorska analiza upitnika FIBI - karakteristični koreni i obuhvat varijanse

	<i>Karakt. koren</i>	<i>% varijanse</i>	<i>kumul. %</i>
1	9.418	17.931	17.931
2	7.627	6.574	24.505
3	7.238	5.063	29.568
4	6.985	4.773	34.341
5	3.652	2.918	37.258

Prema scree-testu, matrica interkorelacija varijabli upitnika FIBI sadrži pet značajnih faktora, koji objašnjavaju oko 37% varijanse sistema promenljivih.

Tabela 2. Faktorska analiza upitnika FIBI - sklop i struktura Promax faktora

SAMOOPISI	SKLOP PROMAX FAKTORA					STRUKTURA PROMAX FAKTORA				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
60_N- Sklon strepnji	0.762	0.065	-0.135	0.117	0.202	0.715	-0.206	-0.282	-0.136	0.127
28_N- Napet	0.737	0.086	-0.029	0.094	0.044	0.674	0.175	-0.192	-0.135	-0.013
46_N- Oseća se prazno	0.725	0.105	-0.035	-0.139	-0.001	0.743	0.236	-0.265	-0.367	-0.090
35_N- Često neraspoložen	0.704	-0.011	0.083	-0.081	-0.109	0.723	0.306	-0.173	-0.319	-0.187
53_N- Oseća se usamljeno	0.682	0.061	0.157	-0.045	-0.142	0.641	0.197	-0.066	-0.235	-0.190
23_N- Sklon da oseća jezu, strah	0.680	-0.027	-0.100	0.182	0.121	0.645	0.247	-0.243	-0.074	0.055
63_N- Uglavnom bezvoljan	0.673	0.021	-0.066	-0.170	0.014	0.741	0.316	-0.312	-0.413	-0.091
21_N- Oseća iscrpljenosti	0.671	0.024	0.124	-0.007	0.006	0.626	0.204	-0.074	-0.194	-0.046
39_N- Sklon panici	0.667	0.079	-0.182	0.161	0.153	0.619	0.163	-0.290	-0.076	0.090
18_N- Sklon zabrinutosti	0.667	-0.123	0.046	0.238	-0.062	0.626	0.305	-0.131	-0.027	-0.112
65_N- Sklon fobičnosti	0.627	0.106	-0.231	0.138	0.134	0.593	0.145	-0.328	-0.094	0.069
33_N- Dosada, monotonija	0.611	-0.008	0.003	-0.231	0.013	0.691	0.319	-0.251	-0.442	-0.089
32_N- Obeshrabri se	0.573	-0.090	-0.233	0.028	0.129	0.655	0.356	-0.406	-0.250	0.022
58_N- Pun života	-0.361	0.356	-0.077	0.235	0.073	-0.567	0.562	0.222	0.462	0.193
17_N- Dobro raspoložen	-0.388	0.229	-0.135	0.205	0.204	-0.530	0.439	0.143	0.403	0.294
16_N- Život pun veselih trenutaka	-0.397	0.248	-0.286	0.238	0.121	-0.503	0.413	-0.002	0.387	0.198
47_E- Skreće pažnju na sebe	0.181	0.710	-0.195	-0.114	-0.045	0.005	0.536	-0.076	-0.014	0.004
11_E- Ostavlja snažan utisak na ljude	-0.037	0.646	0.116	-0.086	0.002	-0.297	0.668	0.298	0.170	0.114
06_E- Sposoban da bude vođa	-0.012	0.610	0.284	-0.227	-0.076	-0.251	0.615	0.393	0.047	0.030
04_E- Privlačan za suprotni pol	-0.137	0.585	-0.078	-0.136	0.154	-0.314	0.597	0.123	0.099	0.231
08_E- Dosetljiv i duhovit	0.028	0.551	0.017	0.082	-0.040	-0.218	0.565	0.194	0.248	0.060
10_E- Prirodno nadaren	0.055	0.540	0.117	-0.078	-0.053	-0.160	0.520	0.232	0.103	0.033
05_E- Snažljiv	-0.103	0.518	0.215	-0.072	-0.122	-0.334	0.581	0.363	0.176	-0.006
03_E- Lako pobeđuje u raspravi	0.008	0.513	0.148	-0.213	-0.019	-0.163	0.483	0.234	-0.009	0.052
14_E- Dopada se ljudima	-0.202	0.502	-0.135	0.101	0.124	-0.407	0.594	0.127	0.311	0.223
22_E- Energičan	-0.073	0.444	0.303	0.018	-0.123	-0.332	0.550	0.447	0.258	0.003
26_E- Kreativan	0.096	0.443	0.176	0.097	-0.057	-0.159	0.481	0.302	0.250	0.044
02_E- Voli da se šali, zasmehava	0.046	0.431	-0.149	0.191	-0.109	-0.132	0.412	0.009	0.253	-0.038
20_E- Radoznao	0.148	0.422	0.005	0.181	-0.216	-0.059	0.389	0.111	0.235	-0.137
41_E- Voli da se doteruje	0.165	0.397	0.012	0.201	0.121	-0.077	0.419	0.159	0.293	0.198

01_E- Lako se prilagodava	-0.307	0.352	0.004	-0.001	-0.077	-0.438	0.462	0.193	0.209	0.014
29_S- Posvećuje se onome što radi	0.073	0.021	0.643	0.031	0.164	-0.159	0.222	0.660	0.229	0.258
59_S- Radi veoma temeljito	0.068	-0.029	0.558	0.002	0.365	-0.131	0.172	0.583	0.191	0.435
38_S- Preuzima odgovornost za svoje postupke	-0.056	-0.098	0.546	0.217	-0.029	-0.255	0.154	0.594	0.364	0.074
36_S- Preduzimljiv	-0.009	0.119	0.540	0.073	0.087	-0.254	0.323	0.613	0.289	0.197
61_S- Istrajan u ostvarivanju ciljeva	-0.016	0.152	0.497	0.050	0.289	-0.276	0.371	0.605	0.297	0.395
30_S- Drži se svojih ideja i principa	0.167	0.218	0.466	-0.073	0.095	-0.045	0.285	0.473	0.093	0.169
67_S- Ima svoj cilj kome teži	-0.072	0.079	0.424	0.150	0.075	-0.292	0.296	0.526	0.339	0.180
34_S- Radi brzo i okretno	-0.080	0.178	0.404	-0.031	0.062	-0.269	0.332	0.482	0.185	0.154
07_S- Ima jaku volju	-0.025	0.306	0.384	-0.012	0.072	-0.265	0.440	0.491	0.221	0.178
52_S- Ponaša se razborito	-0.118	-0.033	0.367	0.127	0.256	-0.288	0.206	0.468	0.306	0.336
44_S- Spor	0.293	-0.017	-0.463	0.050	0.102	0.411	-0.239	-0.527	-0.180	0.007
42_S- Površan, ne udubljuje se	0.096	0.079	-0.608	0.004	0.045	0.243	0.134	-0.605	-0.179	-0.041
40_P- Nastoji da pomogne	0.162	-0.076	0.199	0.648	0.002	-0.092	0.129	0.321	0.627	0.099
09_P- Gane ga tuđa nevolja	0.189	-0.131	-0.034	0.647	-0.138	0.042	0.030	0.042	0.509	-0.088
66_P- Rado pohvali druge	0.008	-0.039	0.045	0.619	-0.106	-0.193	0.154	0.201	0.601	-0.014
64_P- Voli ljude	-0.151	-0.027	-0.070	0.610	0.003	-0.330	0.207	0.151	0.633	0.096
51_P- Razmenjuje misli i iskustva	0.058	0.121	0.041	0.569	-0.105	-0.188	0.277	0.215	0.584	0.000
48_P- Obziran prema ljudima	0.069	-0.142	0.212	0.552	0.015	-0.131	0.074	0.315	0.548	0.098
45_P- Ume da uteši	0.006	0.206	0.067	0.499	-0.155	-0.251	0.360	0.255	0.560	-0.038
43_P- Porodica mu je važna u životu	-0.090	-0.238	0.012	0.483	0.162	-0.185	0.017	0.136	0.466	0.208
55_P- Voli da radi sa ljudima, saraduje	-0.105	0.079	-0.090	0.475	-0.005	-0.272	0.245	0.107	0.509	0.077
50_P- Čini sitne radosti dragim osobama	0.093	0.140	0.282	0.472	-0.153	-0.194	0.316	0.415	0.546	-0.029
37_P- Iskren, otvoren	0.012	0.016	0.238	0.395	0.054	-0.209	0.219	0.365	0.475	0.149
19_P- Nastoji da izgladi nesporazume	0.132	-0.006	0.122	0.357	0.019	-0.028	0.096	0.190	0.348	0.075
49_P- Ljudi ga lako prihvataju	-0.164	0.280	0.042	0.340	0.083	-0.413	0.480	0.290	0.512	0.203
13_P- Samodovoljan	0.094	0.059	0.197	-0.450	0.045	0.162	0.056	0.057	-0.398	0.006
62_K- Pridržava se ustaljenih navika	0.062	-0.059	0.220	0.014	0.588	-0.051	0.082	0.274	0.128	0.606
68_K- Ponaša se po utvrđenom šablonu	0.255	0.055	-0.092	-0.148	0.489	0.259	0.042	-0.126	-0.173	0.435
24_K- Planira	0.202	0.117	0.218	-0.011	0.464	0.043	0.174	0.257	0.092	0.491
15_K- Ispunjava sve dužnosti i obaveze	-0.038	-0.148	0.310	0.097	0.462	-0.158	0.067	0.374	0.225	0.503
27_K- Marljiv, vredan	-0.041	-0.105	0.402	0.120	0.434	-0.210	0.141	0.482	0.286	0.499
56_K- Sve radi sračunato	0.037	0.340	0.028	-0.237	0.404	-0.068	0.323	0.108	-0.072	0.423
31_K- Uvek isti, ne menja se	0.0814	-0.044	0.050	0.030	0.403	0.088	-	0.062	0.043	0.393

	1						0.010					
69_K- Štedljiv, cicijaši	0.149	0.048	-0.146	-0.248	0.396	0.217	0.071	-0.193	-0.268	0.329		
25_K- Postojan, dosledan	0.001	-0.037	0.394	0.065	0.395	-0.170	0.166	0.459	0.230	0.456		
12_K- Detinjast	0.029	0.118	-0.294	0.135	-0.333	0.061	0.008	-0.275	0.025	-0.340		
54_K- Često mašta	0.306	0.162	0.018	0.295	-0.368	0.175	0.082	0.008	0.192	-0.329		
57_K- Ponekad uludo troši novac	0.188	0.165	-0.064	0.063	-0.385	0.163	0.030	-0.109	-0.026	-0.379		

Tabela 3. Interkorelacije Promax faktora upitnika FIBI

	1 - N	2 - E	3 - S	4 - P	5 - K
1 - N	1	-0.394	-0.303	-0.346	-0.109
2 - E		1	0.302	0.321	0.161
3 - S			1	0.300	0.147
4 - P				1	0.150
5 - K					1

Sadržaj prvog faktora očigledno odražava osobinu **Neuroticizma** ili negativne emocionalnosti, okupljajući indikatore sklonosti ka doživljavanju negativnih emocija i generalne povišene reaktivnosti. Drugi faktor odgovara **Ekstraverziji**, uz dominantnu komponentu aktiviteta i asertivnosti. Treći faktor određuju različiti indikatori **Savesnosti** (istrajnost, cilju usmereno ponašanje, preduzimljivost), četvrti **Prijatnosti** (pridavanje važnosti harmoničnim međuljudskim odnosima, empatičnost), a peti, nešto slabije definisan, **Konvencionalnosti** (preferencija izvesnosti, tradicionalizam).

Sa faktorom Neuroticizma u negativnoj su korelaciji svi ostali faktori. Interkorelacije ostalih faktora su pozitivne i značajne. Jedino faktor Konvencionalnosti ima niže veze sa ostalim faktorima.

Relacije upitnika FIBI i upitnika BFI

Tabela 4. Korelacije glavnih komponenti upitnika FIBI i upitnika BFI

		<i>BFI_E</i>	<i>BFI_N</i>	<i>BFI_O</i>	<i>BFI_A</i>	<i>BFI_C</i>
N	R	-0.557	-0.766	-0.247	-0.369	-0.317
	P	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
E	R	0.642	0.341	0.510	0.120	0.221
	P	0.000	0.000	0.000	0.023	0.000

S	R	0.345	0.279	0.439	0.413	0.728
	P	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
P	R	0.420	<i>0.135</i>	0.353	0.707	0.266
	P	0.000	0.010	0.000	0.000	0.000
K	R	-0.045	0.098	-0.060	0.092	0.498
	P	0.392	0.063	0.258	0.080	0.000

Glavne komponente upitnika FIBI ostvaruju najviše korelacije upravo sa prvim glavnim komponentama odgovarajućih subskala upitnika BFI³. Izuzetak je Konvencionalnost, koja ne ostvaruje značajnu korelaciju sa Otvorenošću ka iskustvu iz upitnika BFI, već je najviša (i jedina značajna) njena veza sa skalom Savesnosti ovog upitnika.

Pored visokih korelacija koje ostvaruju sa istoimenim skalama, dimenzije upitnika FIBI koreliraju značajno sa nekim drugim skalama upitnika BFI: Neuroticizam (FIBI) korelira značajno negativno i dosta visoko i sa Ekstraverzijom iz BFI, dimenzija Ekstraverzije (FIBI) sa Otvorenošću ka iskustvu (BFI), Savesnost (FIBI) takođe sa Otvorenošću ka iskustvu i sa Prijatnošću (BFI), a Prijatnost (FIBI) sa Ekstraverzijom (BFI).

Zajednička faktorska analiza varijabli upitnika FIBI i upitnika BFI

Tabela 5. Karakteristični koreni i obuhvat varijanse ekstrahovanih faktora (BFI i FIBI)

	inicijalni karakt. Koreni			ekstrahovane sume kvadrir. zas.			rotirane sume kvadr. zas.		
	ukupno	% varijanse	kumul. %	ukupno	% varijanse	kumul. %	ukupno	% varijanse	kumul. %
1	19,720	17,451	17,451	19,720	17,451	17,451	11,060	9,787	9,787
2	7,348	6,502	23,954	7,348	6,502	23,954	8,988	7,954	17,741
3	6,226	5,509	29,463	6,226	5,509	29,463	8,395	7,429	25,170
4	5,380	4,761	34,225	5,380	4,761	34,225	8,272	7,320	32,491
5	3,446	3,049	37,274	3,446	3,049	37,274	5,405	4,784	37,274

³ Visok skor na glavnoj komponenti subskale Neuroticizma iz upitnika BFI označava negativni pol ove dimenzije - emocionalnu stabilnost

Tabela 6. Matrica Varimax faktora (BFI i FIBI)

UPITNIK	SUB	SAMOOPISI	STRUKTURA VARIMAX FAKTORA				
			1	2	3	4	5
BFI	N	Depresivan, utučen	,685				
FIBI	N	Napet	,679				
FIBI	N	sklon da oseća jezu, strah	,677				
FIBI	N	sklon panici	,673				
BFI	N	emocionalno stabilan	-,650				
BFI	N	opušten, podnosi stres	-,647				
FIBI	N	sklon strepnji	,644				
FIBI	N	oseća se prazno	,634				
FIBI	N	često neraspoložen	,629				
BFI	N	mnogo brine	,616				
FIBI	N	sklon fobičnosti	,612				
FIBI	N	uglavnom bezvoljan	,602				
FIBI	N	Obeshrabri se	,583				
FIBI	N	oseća se usamljeno	,569				
FIBI	N	sklon zabrinutosti	,564				
BFI	N	lako se iznervira	,563				
BFI	N	ponekad je napet	,543				
FIBI	N	oseća iscrpljenost	,529				
BFI	N	Hladnokrvan	-,521				
FIBI	N	dosada, monotonija	,507		-,321		
BFI	S	lako se dekoncentriše	,491	-,349			
BFI	E	stidljiv, sputan	,478			-,350	
BFI	N	obično je ćudljiv	-,474		,354	,369	
BFI	P	Započinje svađe	,394			,302	
BFI	P	traži mane u drugima	,384				
FIBI	E	lako se prilagođava	-,368			,333	
FIBI	N	dobro raspoložen	-,340				
FIBI	S	Spor	,337				
BFI	S	temeljno obavlja posao		,705			

FIBI	S	radi veoma temeljito	,686	
BFI	S	Neorganizovan	-,653	
BFI	S	planira i drži se tog plana	,652	
FIBI	K	marljiv, vredan	,629	
FIBI	S	posveti se onom što radi	,617	
BFI	S	ne odustaje	,610	
FIBI	S	istrajan u ostvarivanju ciljeva	,584	,343
FIBI	K	ispunjava sve dužnosti i obaveze	,576	
BFI	S	ume da bude lenj	-,552	
BFI	S	efikasno obavlja posao	,548	
FIBI	K	pridržava se ustaljenih navika	,539	
FIBI	K	postojan, dosledan	,512	
FIBI	K	sve unapred isplanira	,500	
BFI	S	pouzdan je saradnik	,479	
FIBI	S	ponaša se razborito	,472	
FIBI	S	Preduzimljiv	,449	
FIBI	S	drži se svojih ideja i principa	,429	
FIBI	S	površan, ne udubljuje se	-,395	-,332
BFI	S	ponekad je nepažljiv	-,392	
FIBI	S	preuzima odgovornost za svoje postupke	,387	,342
FIBI	K	Detinjast	-,382	
FIBI	S	ima svoj cilj kome teži	,368	
FIBI	S	radi brzo i okretno	,329	,302
FIBI	K	ponekad uludo troši novac	-,300	
FIBI	K	ponaša se po utvrđenom šablonu		
BFI	P	ume da oprostí drugima	,666	
FIBI	P	pomaže drugima	,618	
FIBI	P	voli ljude	,600	
BFI	P	brižan i prijatan	,569	
BFI	P	saraduje sa drugima	,567	
FIBI	P	obziran prema ljudima	,566	
BFI	E	druželjubiv, društven	,555	,416
FIBI	P	rado pohvali druge	,552	
FIBI	P	gane ga tuđa nevolja	,548	

Evaluacija modela pet velikih u našoj kulturi primenom upitnika FIBI

BFI	P	ume da oprostí drugima			,525
BFI	P	hladan, zatvoren			-,506
FIBI	P	iskren, otvoren			,489
FIBI	P	razmenjuje sa drugima misli i iskustva			,478
FIBI	P	voli da radi sa ljudima, saraduje			,471
FIBI	P	ćini sitne radosti dragim osobama			,466
FIBI	P	ume da uteši druge			,434
FIBI	P	samodovoljan			-,430
FIBI	P	ljudi ga lako prihvataju			,413
FIBI	P	porodica mu je važna u životu			,402
FIBI	K	štedljiv, cicijaši			-,399
BFI	P	Poverljiv	,340		,398
FIBI	P	nastoji da izgladi nesporazume			,315
FIBI	E	skreće pažnju na sebe			,599
FIBI	E	ostavlja snažan utisak			,592
FIBI	E	Energičan			,527
FIBI	E	Snalažljiv			,526
BFI	E	uglavnom je tih			-,513
FIBI	E	dosetljiv, duhovit			,510
BFI	E	Pričljiv		,304	,500
BFI	E	pun je energije	-,398	,386	,496
FIBI	E	sposoban da bude vođa			,489
FIBI	E	privlačan za suprotni pol			,486
BFI	E	pun entuzijazma	-,344	,336	,481
FIBI	E	lako pobeđuje u raspravi			,480
FIBI	E	prirodno nadaren			,446
BFI	E	izbori se za svoja prava	-,421		,443
FIBI	E	odopada se ljudima			,420
FIBI	N	pun života	-,367	,307	,419
FIBI	S	ima jaku volju	,340		,405
BFI	O	odovtljiv			,402
FIBI	E	voli da se doteruje			,399
FIBI	E	Radoznao			,394
FIBI	N	život pun veselih trenutaka	-,351		,377

Metrijske karakteristike subskala upitnika FIBI

Metrijske karakteristike izračunate su makro programom RTT9G (Momirović, Knežević, 1996), verzija 2.3, koju je modifikovao Stanislav Fajgelj (makro RTT9S).

Tabela 7. Mere reprezentativnosti, pouzdanosti i homogenosti skala

	<i>Neuroticizam</i>	<i>Ekstraverzija</i>	<i>Savesnost</i>	<i>Prijatnost</i>	<i>Konvencional.</i>
Normalizovan KMO	.9422	.8820	.8694	.8835	.7445
Pouzdanost α	.9096	.8273	.8321	.8146	.6861
Pouzdanost BETA	.9109	.8330	.8349	.8203	.7041
Homogenost H1	.3861	.2420	.2923	.2389	.1541
Homogenost H2	.8449	.8060	.8180	.8487	.6661

Uopšte uzevši, skala Neuroticizma ima izvanredne metrijske karakteristike, skale Ekstraverzije, Savesnosti i Prijatnosti zadovoljavajuće, dok skala Konvencionalnosti ima nešto slabije (iako, prema blažim merilima, i dalje zadovoljavajuće) pokazatelje reprezentativnosti, pouzdanosti i homogenosti.

Tabela 8. Reprezentativnost, pouzdanost, homogenost i valjanost stavki skale Neuroticizma

	<i>REP</i>	<i>REL</i>	<i>HOM</i>	<i>VAL</i>
60_N	0.9831	0.5028	0.6598	0.7114
28_N	0.9832	0.4198	0.6159	0.6735
46_N	0.9844	0.5354	0.6993	0.7490
35_N	0.9864	0.4912	0.6735	0.7280
53_N	0.9873	0.3489	0.5650	0.6215
23_N	0.9813	0.4234	0.5882	0.6427
63_N	0.9872	0.5359	0.7056	0.7548
21_N	0.9848	0.3574	0.5674	0.6243
39_N	0.9749	0.4137	0.5642	0.6167
18_N	0.9773	0.3702	0.5599	0.6199
65_N	0.9685	0.4324	0.5516	0.5996
33_N	0.9848	0.4716	0.6495	0.7023
32_N	0.9843	0.4147	0.6132	0.6673

Tabela 9. Reprezentativnost, pouzdanost, homogenost i valjanost stavki skale Ekstraverzije

	<i>REP</i>	<i>REL</i>	<i>HOM</i>	<i>VAL</i>
47_E	0.9313	0.1772	0.3788	0.4660
11_E	0.9531	0.3916	0.5966	0.6912
06_E	0.9524	0.3574	0.5657	0.6600
04_E	0.9365	0.3070	0.5082	0.6020
08_E	0.9126	0.3082	0.4847	0.5748
10_E	0.9220	0.2590	0.4524	0.5393
05_E	0.9356	0.3484	0.5383	0.6286
03_E	0.9393	0.2244	0.4259	0.5056
14_E	0.9410	0.3189	0.5190	0.6087
22_E	0.9550	0.2916	0.5128	0.6056
26_E	0.9193	0.2400	0.4297	0.5189
02_E	0.8435	0.1954	0.3193	0.3911
20_E	0.9101	0.1247	0.2985	0.3772
41_E	0.8891	0.1762	0.3412	0.4195
01_E	0.9150	0.2369	0.4197	0.5004

Tabela 10. Reprezentativnost, pouzdanost, homogenost i valjanost stavki skale Savesnosti

	<i>REP</i>	<i>REL</i>	<i>HOM</i>	<i>VAL</i>
29_S	0.9478	0.3639	0.5671	0.6685
42_S	0.9141	0.2960	0.4767	0.5691
59_S	0.9382	0.3452	0.5394	0.6338
38_S	0.9422	0.2553	0.4716	0.5793
36_S	0.9548	0.3516	0.5694	0.6647
61_S	0.9365	0.4643	0.6319	0.7251
30_S	0.9308	0.1904	0.3874	0.4769
44_S	0.8675	0.3255	0.4390	0.5225
67_S	0.9413	0.3220	0.5227	0.6154
34_S	0.8758	0.3130	0.4360	0.5220
07_S	0.9578	0.2483	0.4751	0.5720
52_S	0.9594	0.2199	0.4530	0.5541

Tabela 11. Reprezentativnost, pouzdanost, homogenost i valjanost stavki skale Prijatnosti

	<i>REP</i>	<i>REL</i>	<i>HOM</i>	<i>VAL</i>
40_P	0.9281	0.3461	0.5483	0.6515
09_P	0.9086	0.2074	0.3977	0.4874
66_P	0.9473	0.2755	0.5027	0.6061
64_P	0.9376	0.3106	0.5255	0.6317
51_P	0.9384	0.2816	0.5005	0.6062
48_P	0.9068	0.3059	0.4873	0.5812
45_P	0.9449	0.2901	0.5141	0.6145
43_P	0.9204	0.1474	0.3477	0.4375
55_P	0.8948	0.2643	0.4422	0.5343
50_P	0.9458	0.2663	0.4926	0.5956
13_P	0.9017	0.1130	0.2844	0.3628
37_P	0.9442	0.2035	0.4283	0.5271
19_P	0.9383	0.0997	0.2906	0.3685
49_P	0.9171	0.2531	0.4559	0.5551

Tabela 12. Reprezentativnost, pouzdanost, homogenost i valjanost stavki skale Konvencionalnosti

	<i>REP</i>	<i>REL</i>	<i>HOM</i>	<i>VAL</i>
FIBI62_K	0.8717	0.2406	0.4607	0.6381
FIBI68_K	0.6802	0.1251	0.2310	0.3494
FIBI24_K	0.7803	0.2727	0.4413	0.5866
FIBI15_K	0.8316	0.2734	0.4575	0.6022
FIBI27_K	0.8301	0.3162	0.4923	0.6374
FIBI56_K	0.7560	0.1421	0.2844	0.4155
FIBI31_K	0.7485	0.1000	0.2403	0.3578
FIBI69_K	0.5269	0.1419	0.1628	0.2569
FIBI25_K	0.8536	0.2662	0.4630	0.6101
FIBI57_K	0.7010	0.1574	0.2951	0.4238
FIBI54_K	0.7337	0.0673	0.1774	0.2777
FIBI12_K	0.7484	0.1414	0.2915	0.4274

U skali Neuroticizma nema stavki sa lošim metrijskim karakteristikama. Najbolje su br.46 (osećanje praznine), 63 (bezvoljnost), 35 (sklonost lošem raspoloženju) i 60 (strepnja). U okviru skale Ekstraverzije se, po većini pokazatelja,

nešto slabijim od ostalih pokazuju ajtemi 2, 20 i 41 (šaljivost, radoznalost, doterivanje), dok su najbolji 11, 5 i 6 (samopouzdanje, asertivnost, privlačnost za suprotni pol). Jedini ajtem koji u okviru skale Savesnosti pokazuje nešto slabije metrijske karakteristike je 30 (principijelnost). 61 (istrajnost), 29 (posvećenost onome što se radi) i 36 (preduzimljivost) su, pak, najbolje mere ove osobine. Ovde su, dakle, zastupljene bitne odlike Savesnosti kao osobine koja se odnosi na odnos prema obavezama i postignuću. U skali Prijatnosti varijable br. 13 (samodovoljnost kao mera niske Prijatnosti), 19 (napor da se održe harmonični odnosi), pa i 43 (važnost porodice u životu) mogu se smatrati slabijim merama ove osobine. 40 (pomaganje drugima), 64 (altruizam) i 45 (pružanje utehe, sposobnost osobe da uteši drugog) pokazuju se najboljima u okviru ove skale. Centralni sadržaj čini, dakle, emocionalna toplina i čovekoljublje, što jeste suština Prijatnosti ili saradljivosti kao jedne od pet velikih osobina. Varijable 68 (ponašanje po šablonu), 31 (nepromenljivost osobe), a naročito 69 (štedljivost, škrtost) i 54 (sklonost maštanju kao indikator Otvorenosti prema iskustvu) pokazuju nešto nižu metrijsku vrednost u okviru skale Konvencionalnosti. Metrijski najboljeg kvaliteta su ajtemi 62 (pridržavanje ustaljenih navika i reda), 27 (marljivost) i 15 (prilježnost u izvršavanju obaveza).

DISKUSIJA

Iako se petofaktorsko rešenje i u ovom istraživanju pokazalo adekvatnim, a faktori su imenovani tako da odgovaraju osobinama petofaktorskog modela, donekle ostaje nedorečeno pitanje njihovog sadržaja. Dok je, izgleda, jasno da naš jezik i kultura ističu indikatore Neuroticizma ili Negativne emocionalnosti podudarne onima u zapadnoj kulturi, a dovoljno slične i onima koji se odnose na osobine Prijatnost i Savesnost, preostale dve osobine, po svom sadržaju, ne odgovaraju u potpunosti osobinama petofaktorskog modela.

Skala Konvencionalnosti upitnika FIBI pokazuje se u ovom smislu najproblematičnijom. Njeni metrijski pokazatelji su slabi, a najbolji ajtemi upućuju koliko na Konvencionalnost, toliko i na marljivost i odgovornost u izvršavanju obaveza. Dalje, ova skala ne korelira značajno sa skalom Otvorenosti prema iskustvu iz upitnika BFI, već značajnu korelaciju ostvaruje sa skalom Savesnosti iz ovog upitnika, a u zajedničkoj faktorskoj analizi takođe učestvuje u strukturi faktora Savesnosti. Sve, dakle, govori u prilog tome da Konvencionalnost iz upitnika FIBI predstavlja izvestan derivat Savesnosti. Moguće je da naša kultura prepoznaje jasnije razdvajanje oblika Savesnosti koji se odnosi prevashodno na cilju usmereno ponašanje odnosno postignuće, od one koja predstavlja nastojanje da se trezvenošću, marljivošću i odgovornošću postigne predvidljivost i poveća izvesnost. Ovo drugo svakako jeste blisko Konvencionalnosti, ali je jasno i da to nije jednostavno drugi pol Otvorenosti prema iskustvu, koja predstavlja drugačiji kvalitet. Faktor

Otvorenosti prema iskustvu je u zajedničkoj faktorskoj analizi "povukao" svega dva ajtema Konvencionalnosti iz FIBI (promenljivost i sklonost maštanju), dok su se još u toku procesa konstrukcije instrumenta FIBI neki očigledni markeri Otvorenosti prema iskustvu, uz to zasićeni pozitivnom samoevaluacijom, pridružili faktoru Ekstraverzije. Ovaj rezultat se nadovezuje na rezultate dosadašnjih kroskulturalnih istraživanja petofaktorskog i sedmofaktorskog modela, koji ukazuju na postojanje niza problema sa dimenzijama Konvencionalnost, odnosno, Otvorenost ka iskustvu (Waller, 1999). Telegen i Voler smatraju da je Konvencionalnost prikladniji naziv za sadržaj petog faktora nego Otvorenost ka iskustvu, jer u većoj meri odražava dimenziju zasnovanu na govornom jeziku. Sa druge strane, i Konvencionalnost i Otvorenost ka iskustvu su se pokazale kao dimenzije koje se najlošije repliciraju u kroskulturalnim istraživanjima (Almagor et al., 1995; Benet and Waller, 1995). Prilikom evaluacije sedmofaktorskog modela ličnosti u hebrejskoj kulturi faktor pod nazivom Konvencionalnost nije ekstrahovan u sedmofaktorskoj soluciji, a u španskoj kulturi je sadržaj ovog faktora determinisan kulturološkim činiocima. Sadržaj dimenzije Otvorenost ka iskustvu iz petofaktorskog modela u kroskulturalnim istraživanjima takođe je determinisan kulturološkim činiocima, te se u holandskom i italijanskom jeziku pojavljuje kao nekonvencionalnost ili buntovništvo (John and Srivastava, 1999), a u mađarskom istraživanju nije ekstrahovan kao zasebna dimenzija. Naša kultura, kao ni neke druge kulture, ne replicira faktor Otvorenosti prema iskustvu u obliku u kome je njegov sadržaj predložen od Koste i Mekreja (McCrae and Costa, 1990; 1999). Umesto toga izdvaja se Konvencionalnost, dimenzija koja više reprezentuje oblast moralnosti u smislu poštovanja pravila i uvažavanja konvencionalnih vrednosti i normi, nego područje intelekta, radoznalosti i kreativnosti.

Skala Ekstraverzije ima dobre metrijske pokazatelje i dobro definisan glavni predmet merenja. No, iako je u ajtemima ove skale lako prepoznatljiv njen fluidan i dinamičan karakter, izostali su markeri socijalnosti, inače uobičajeni u skalama Ekstraverzije koja se ponekad identifikuje kao dominantno socijalno obeležje. Sadržajem ove skale dominira, naime, povišeno pozitivna samoprocena, asertivnost, aktivitet, a u zajedničkoj faktorskoj analizi indikator socijalnosti iz upitnika BFI pripada prevashodno strukturi faktora Prijatnosti, a ne Ekstraverzije. Po svemu što rezultati govore, Ekstraverziju na našem podneblju čini, zapravo, pozitivna emocionalnost, dok učestalost socijalnih kontakata i intenzitet uživanja u njima pripada, pre svega, domenu Prijatnosti. U vezi sa sadržajem dimenzije Ekstraverzija najčešće postoji saglasnost među istraživačima, čak i u okviru različitih paradigmi (McCrae and Costa, 1990; Waller, 1999). Međutim, moguće je da konceptualno usaglašavanje maskira neke probleme koji se javljaju u vezi sa ovom dimenzijom. Na primer, Ajzenk (Eysenck, 1947) je u ranim fazama razvoja svoje teorije pokušao da napravi distinkciju između Ekstraverzije i socijalnosti. Oslanjajući se na Jungovu tipologiju, on je smatrao da markeri socijalnosti ne predstavljaju osnovnu odliku Ekstraverzije. Pozivajući se na rezultate istraživanja (Fraser, prema Eysenck, 1947) sa neurotičnim ispitanicima u kome se pokazalo da oni ispoljavaju tendenciju ka socijalnoj izolaciji, Ajzenk zaključuje da nedostatak socijalnosti ne predstavlja

odliku introverzije, već Neuroticizma. Iako je Ajzenk ipak uključio indikatore društvenosti u skalu Ekstraverzije, ova njegova početna razmatranja upućuju na složenost ovog problema. Ekstraverzija je, osim toga, posebno zasićena pozitivnom valencom, što ide u prilog tvrdnjama zagovornika petofaktorskog rešenja da su pozitivna i negativna valenca zapravo sadržane u dimenzijama petofaktorskog modela (McCrae and Costa, 1995). Ne bi trebalo zanemariti ni činjenicu da su indikatori pozitivne i negativne valence isključeni iz početne ajtemske mase, ali da su preostali indikatori Ekstraverzije ipak zadržali kvalitet samoevaluacije.

U kontekstu dominantnog sadržaja Ekstraverzije u upitniku FIBI, u smislu aktiviteta i pozitivne samoevaluacije, kao i pomeranja markera socijalnosti u domen Prijatnosti, izgleda da društvenost ekstraverta nije odraz njegove bazične orijentacije ka ljudima, nego potrebe za spoljašnjom stimulacijom i dobijanjem pozitivnog feed-back-a. Moguće je da je za našu kulturu karakteristično da se društvenost ispoljava pre kao odlika u sklopu dimenzije Prijatnosti, nego Ekstraverzije.

Na vrednost upitnika FIBI i mogućnost njegove primene u istraživačke i ostale svrhe ukazuju sasvim pristojne metrijske karakteristike njegovih subskala. Ovaj instrument, uprkos dostupnosti drugih instrumenata koji reprezentuju petofaktorski model, predstavlja posredan produkt kulturnog nasleđa ovog podneblja, te se dalji rad na njegovom unapređenju čini opravdanim i potrebnim. Razlike u sadržaju dimenzija u odnosu na izvorni model ukazuju na potrebu za negovanjem emic pristupa u istraživanjima ličnosti.

LITERATURA

- Almagor, M., Tellegen, A., Waller, N.G. (1995). The Big Seven Model: A cross-cultural replication and further exploration of the basic dimensions of natural language traits descriptors. *Journal of Personality and Social Psychology*, **69**, 300 – 307.
- Benet, V., Waller, N.G. (1995). The Big Seven Factor Model of Personality Description: Evidence for its Cross-cultural Generality in A Spanish Sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, **69**, 701 – 718.
- Cattell, R.B. (1966). *Handbook of Multivariate Experimental Psychology*. Chicago: Rand McNally & Company.
- Cheung, F.M., Cheung, S.F. (2003). Measuring Personality and Values Across Cultures: Imported versus Indigenous Measures. In: Walter J. Lonner, Dale L. Dinnel, Susanna A. Hayes and David N. Sattler (Eds.). *Online Readings in Psychology and Culture*. Bellingham: Western Washington University.
- Eysenck, H.J. (1947). *Dimensions of Personality*. London: Routledge & Kegan Paul.

- Goldberg, L.R. (1990). An alternative »Description of Personality«: The Big Five Factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, **59**, 1216 – 1229.
- Jahoda, G. (1980). Cross-Cultural Comparisons. In: Marc H. Bornstein (Ed.). *Comparative Methods in Psychology*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 105-149.
- John, O.P. and Srivastava, S. (1999). The Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives. In: Lawrence A. Pervin and Oliver P. John (Eds.). *Handbook of Personality: Theory and Research*. New York: The Guilford Press, 102 – 138.
- McCrae, R.R., Costa, P.T. (1990). *Personality in Adulthood*. New York: The Guilford Press.
- McCrae, R.R., Costa, P.T. (1995). Positive and Negative Valence within the Five-Factor Model. *Journal of Research in Personality*, **29**, 443 – 460.
- McCrae, R.R., Costa, P.T., Pedroso, M., Simos, A., Ostendorf, F., Angleitner, A., (1999). Age Differences in Personality Across th Adult Lifespan: Parallels in Five cultures. *Developmental Psychology*, **35**, 466–477.
- McCrae, R.R., Costa, P.T. (1999). A Five-Factor Theory of Personality. In: Lawrence A. Pervin and Oliver P. John (Eds.). *Handbook of Personality: Theory and Research*. New York: The Guilford Press, 139 – 153.
- Smederevac, S. (2000). Istraživanje faktorske strukture ličnosti na osnovu leksičkih opisa ličnosti u srpskom jeziku. *Doktorska disertacija*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Smederevac, S. (2002). *Govor i ličnost ili govor ličnosti*. Beograd: Zadužbina Andrejević
- Waller, N.G. (1999). Evaluating the structure of personality. In Robert C. Cloninger (Ed.) *Personality and psychopathology*. Washington: American psychiatric Press.

ABSTRACT

EVALUATION OF BIG FIVE MODEL IN SERBIAN CULTURE BY *FIBI* QUESTIONNAIRE

Petar Čolović, Dušanka Mitrović i Snežana Smederevac

The main purpose of this study was to evaluate personality dimensions, proposed by Big Five model, in our culture, by the use of the questionnaire FIBI, developed on the basis of the psycho lexical study of personality descriptions in Serbian language (Smederevac, 2000). There were 627 subjects in the study (407 females and 220 males), aged 17 to 77, and the inventory UKL7 (Smederevac, 2000) and the Big Five Inventory (BFI; John, Donahue, Kentle, 1991; John, Srivastava, 1999) were applied. The FIBI inventory was created from UKL7 by exclusion of evaluative items, items of probable artificial factor Emotional control and items with poor psychometric properties were excluded. Final solution with 69 items demonstrated solid psychometric properties. The construct validity of the FIBI has been assessed by examination of its relationship to the Big Five Inventory and results showed that scales Conventionality and Extraversion in those two inventories differ in content. Subscale Conventionality in FIBI was highly related to subscale Consciousness in BFI and showed no significant correlation to Openness to Experience of the BFI. The content of the FIBI's Extraversion scale includes positive self-evaluation, assertiveness and activity. Indicators of sociability, usually considered as dominant (or at least very important) markers of extraverted behavior, were omitted from the FIBI Extraversion scale. These content differences justify application of the emic approach in the personality psychology research. Although there are some other available instruments based on Big Five, FIBI represents product of our cultural background and seems to be worth of further examination and improvement.

Key words: lexical hypothesis, Big Five, Conventionality, Extraversion